

9. Про запровадження експериментального проекту щодо запровадження першої черги Єдиної інформаційної системи соціальної сфери: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.11.2020 р. № 1278. Урядовий кур'єр від 22.12.2020 р. № 249.
10. Про затвердження Положення про Єдину інформаційну систему соціальної сфери. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 404. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/404-2021-%D0%BF#Text>.
11. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо соціального захисту населення та захисту прав дітей. Розпорядження Кабінету Міністрів України від 26.08.2020 р. № 1057-р. Урядовий кур'єр від 01.09.2020 р. № 168.
12. Про схвалення Стратегії цифрової трансформації соціальної сфери розпорядженням Кабінету Міністрів України від 28.10.2020 р. № 1353-р. Урядовий кур'єр від 31.10.2020 р. № 212.
13. Усі регіони України підключені до Єдиної інформаційної системи соціальної сфери. Прес-служба Міністерства соціальної політики України. 13.10.2022 р. URL: <https://zor.gov.ua/content/usi-regiony-ukrayiny-pidklyucheni-do-yedynoyi-informaciynoi-systemy-socialnoi-sfery>.

ЧВАЛЮК Андрій Миколайович,
доцент кафедри загальноправових дисциплін,
кандидат юридичних наук, доцент
*(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)*

ПРИНЦИПИ УКРАЇНСЬКОЇ МОДЕЛІ ПЕРЕХІДНОГО ПРАВОСУДДЯ

Запровадження в Україні принципів перехідного правосуддя було ініційовано Українською Гельсінською спілкою з прав людини у 2015 році, однак сам термін «перехідне правосуддя» був знайомий лише обмеженому колу юристів-міжнародників та представникам міжнародних інституцій. Активна діяльність фахівців різних галузей науки допомогла заповнити інформаційний вакуум, однак не сприяла виникненню однотайності поглядів на те, які вихідні положення мають стати основою для вітчизняної моделі перехідного правосуддя.

Найбільш наближено до принципів перехідного правосуддя підійшли автори науково-практичного видання «Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції» [1], які вивели принципи діалогу в перехідному правосудді в Україні. Декі з цих принципів (наприклад, примат норм міжнародного права, своєчасність тощо), на нашу думку, можуть виступати у якості керівних принципів вітчизняного перехідного правосуддя.

Примат норм міжнародного права, розглядається у якості принципу діалогу в перехідному правосудді в Україні. Насамперед він стосується взаємопов'язаності діалогових і судових процесів щодо встановлення істини і кримінального переслідування винних у вчиненні воєнних злочинів і грубих порушень прав людини, що можна сформулювати як «без справедливості не може бути діалогу». Встановлення правди і покарання винних у тяжких

злочинах має передувати широкомасштабним діалоговим процесам щодо примирення, або принаймні ці процеси мають відбуватись паралельно. Інший аспект ролі міжнародного права в діалогових процесах на тему перехідного правосуддя може стосуватися виявлення під час діалогів випадків можливого порушення норм міжнародного права в частині вчинення воєнних злочинів і грубих порушень прав людини [1, с. 44].

На нашу думку, тільки через дотримання примату норм міжнародного права можна досягти реалізації такого напрямку як неупереджене судочинство щодо воєнних злочинців. Покарання злочинців не має бути жорсткішим за типові (середньостатистичні) санкції, які були напрацьовані світовим досвідом подолання наслідків збройного конфлікту. Застосування тільки каральних заходів без відповідного діалогу може ще більше розхитати суспільство й замість примирення призвести до діаметрально протилежних наслідків.

Одразу декілька напрямів перехідного правосуддя можуть бути успішно реалізовані при дотриманні принципу універсальної справедливості. Сформульований С. Максимовим, він має декілька складових:

а) вимога рівності («діяти однаково в однакових умовах»), яке формулюється як вимога неупередженості і заборона свавілля (основа справедливої поведінки);

б) ідея взаємозв'язку скоєного та розплати за це («кожному своє»), що знайшла втілення в «золотому правилі» (розподільча справедливість);

в) вимога рівноваги між втратою та придбанням («справедливість обміну») [2, с. 270-271].

Стосовно перехідного правосуддя зазначені постулати полягають у справедливому та неупередженому судочинстві над воєнними злочинцями, співрозмірності покарання за скоєні злочини, належному відшкодуванні (в межах можливостей правової системи) збитків жертвам конфлікту. Доречі, «права на правовий захист і відшкодування збитків жертвам грубих порушень міжнародних норм в сфері прав людини та серйозних порушень міжнародного гуманітарного права» визначені ООН як керівні положення правосуддя перехідного періоду [3]. Сюди можна віднести й невідворотність покарання, яка зі слів І. Яременко, має стати основою Стратегії перехідного правосуддя для тимчасово окупованих територій [4]. Доречі, законопроектом № 5844 «Про засади державної політики перехідного періоду», зареєстрованим КМУ у серпні 2021 року, пропонувалося запровадити терміни «перехідна юстиція», «конвалідація», «тимчасова окупація», «окупаційні сили та окупаційні адміністрації російської федерації», «політико-дипломатичні та санкційні заходи», «контактна лінія», «сталий мир», «реінтеграція тимчасово окупованих (деокупованих) територій та їх мешканців». Однак у січні 2022 року його було відкликано для доопрацювання [5].

Принцип об'єктивної (судової) істини – це основне положення відповідно до котрого суд, раціонально використовуючи наявні у сторін можливості і закладений для цього в нормах процесуального права потенціал, встановлює

справжні обставини справи [6, с. 94]. Однак іноді висловлюються думки, що досягнення об'єктивної істини у кримінальній справі є одночасно і принципом кримінального процесу і метою кримінально-процесуальної діяльності. Дійсно, істина є подвійним компонентом пізнання – вона одночасно виступає і як процес, і як результат пізнавальної діяльності суб'єкта [7, с. 138]. Під час перехідного правосуддя встановити істину – це лише половина справи. Слід також гарантувати правдиве відтворення встановлених фактів та подій. Через що «постає необхідність урахувувати контекст гібридної війни, шляхом недопущення політичних маніпуляцій, викривлення інформації щодо діалогів, превентивно реагувати на безпекові ризики всередині і ззовні країни» [1, с. 53]. Досягти цього можливо тільки шляхом догматизації та повної кореспонденції встановленої істини. Зайвий плюралізм з цього питання здатен спотворити процес встановлення та широкого висвітлення істини про минулі події. Має бути сформована єдина державна позиція, відхід від якої (наприклад, з боку опозиційних політичних сил) здатен звести нанівець усі попередні здобутки й тому має присікатися.

Принцип постконфліктної модернізації суспільних відносин. Зазначений принцип має потрійну мету й відповідно має реалізуватися у три етапи: 1) відновлення нормального стану суспільних відносин у державі (поновлення старих та організація нових зв'язків між соціальними групами, класами, народами, а також всередині них у процесі їхнього економічного, соціального, політичного, культурного життя і діяльності); 2) посилення верховенства права (заходи правосуддя перехідного періоду мають допомагати повторно встановити та посилити верховенство права, яке має розумітись не лише у суворому сенсі реформування законодавства та інституцій, але й по суті – у забезпеченні того, щоб ніхто не був понад законом, щоб інституції мали належні ресурси та були підзвітними, а люди мали рівний та ефективний доступ до правосуддя) [8]; 3) усунення причин та умов, які були передумовою виникнення збройного конфлікту або сприяли його розпалюванню.

Однак при реалізації зазначеного принципу слід утримуватися від запровадження поспішних кардинальних змін й пам'ятати, що суцільна зміна формації небажана, так як може привести суспільство до замкнення у собі, а країну до міжнародної самоізоляції.

Останнім слід розглянути принцип оперативності та своєчасності (Закон України «Про адміністративні послуги»). На цьому принципі базується державна політика у сфері надання адміністративних послуг (хоча законодавець так і не зважився розтлумачити зміст цього принципу). Стосовно перехідного правосуддя оперативність має полягати у швидкому проведенні діалогових процесів між колишніми учасниками конфлікту й швидкому публічному висвітленню результатів цих діалогів. Зволікання несе у собі ризики маніпулятивного використання діалогів або повернення до застосування силових методів вирішення конфлікту. Своєчасність у свою чергу вимагає рішучих дій вже зараз, не чекаючи завершення конфлікту. Наприклад, вже

зараз має бути розроблена загальнодержавна програма дій, прийнято відповідне законодавство, сформовані й закріплені критерії до осіб, які у майбутньому будуть вершити правосуддя або вести діалоги. Й саме зараз мають бути сформульовані принципи вітчизняного перехідного правосуддя.

Вбачаємо, що базова система принципів вітчизняної моделі перехідного правосуддя має виглядати таким чином: примат норм міжнародного права; об'єктивна (судова) істина; універсальна справедливість; постконфліктна модернізація суспільних відносин; оперативність та своєчасність.

Бібліографічні посилання:

1. Брунова-Калісецька І., Кисельова Т., Мартиненко О. Діалог в моделі правосуддя перехідного періоду: особливості і функції: наук.-практ. вид. Київ, 2020. 60 с.
2. Максимов С.І. Справедливість як основна правова цінність. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12 (1). С. 268-273.
3. Права людини та правосуддя перехідного періоду: Резолюція ООН, A/HRC/RES/12/11, 2009.
4. У Мінреінтеграції пояснили принципи перехідного правосуддя після визволення окупованих територій. URL: https://informer.press/u-minreintehratsii-poyasnyly-pryntsypu-perekhidnoho-pravosuddia-pislia-vyzvolennia-okupovanykh-terytoriy/?fbclid=IwAR1PqJ7Hfe0HjuHWfIMe6eaAV6ec0aT2ZufFqijaWR8kWQO-rA6n_jITkE.
5. Закон про перехідний період відкликали з Ради на доопрацювання – Арахамія. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3391055-zakon-pro-perehidnij-period-vidklikali-z-radi-na-doopracuvanna-arahamia.html>.
6. Тимченко Г. П. Принцип об'єктивної (судової) істини: еволюція доктрини і законодавства. *Юридична Україна*. 2010. № 5 (89). С. 89-95.
7. Багнюк А. Л., Стародубець В. О. Філософія. Онтологія. Гносеологія. Соціальна філософія. Ч. 2. Тернопіль: Видавець Стародубець, 2005. 412 с.
8. The EU's Policy Framework on support to transitional justice. URL: https://eeas.europa.eu/archives/docs/top_stories/pdf/the_eus_policy_framework_on_support_to_transitional_justice.pdf